

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА УРЯДУ НА ДОНЕЧЧИНІ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧІТКУ XX СТ.

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 46–50

Сучасна освітня політика уряду формується з урахуванням багатоміркової історії, її основних надбань. Мережа освітніх закладів на Донеччині почала формуватися лише наприкінці 60-х років. XIX ст. Ця тема потребує подальшого дослідження.

Освітня політика уряду несе оновлюючу роль у сталому розвитку всіх ланок господарського механізму й соціальної інфраструктури сучасної України. Незалежна Україна потребує подальшого аналізу та акумуляції історичного досвіду у сфері розвитку освіти. Це має як суто наукове, так і прикладне, практичне значення.

Освітня політика російського уряду у зазначений період характеризувалася тим, що швидкий розвиток промисловості на Донеччині сприяв зростанню уваги царату до народної освіти. Розвивати промисловість без освічених людей далі було неможливо. Проте у 60-ті роки XIX ст. 4/5 населення українських земель не вміли читати й писати, а писемність сільського населення в окремих губерніях становила від 4 до 9,7 %. Отже, це ще раз підкреслює гостроту проблеми підготовки педагогічних кадрів на той час. Це питання досліджували В. А. Курило [2], О. І. Мармазова [5], Л. А. Медвідь [6], Н. Сайдакова [10], Л. О. Терських [12] та ін. Проте вони висвітлили лише загальну освітню політику уряду. Нашим завданням є висвітлення невідомих архівних документів щодо політики уряду Російської імперії у справі підготовки вчительських кадрів для народної освіти у зазначений період та практичному впровадженню важливого досвіду.

Становлення мережі педагогічних закладів на українських землях розпочалось у кін-

ці 60-х років. XIX ст. Процес був тривалим та складним.

Головна проблема – мова викладання. Вчителі та учні змушені були розмовляти на заняттях лише російською мовою, українська мова наказами уряду була заборонена. До того ж царський уряд уважно стежив, щоб майбутні вчителі були застережені від революційних настроїв і знаходились подалі від промислових центрів [1, арк. 1].

Мережа педагогічних навчальних закладів, що почала поступово формуватися, складалася з навчальних закладів різного типу, а саме:

- учительських інститутів;
- учительських семінарій;
- спеціальних педагогічних шкіл;
- педагогічних курсів.

У травні 1872 р., після дванадцятирічної підготовчої роботи, Міністерство народної освіти прийняло рішення про створення вчительських інститутів. Архівні джерела свідчать, що згідно з цим рішенням передбачалось відкрити учительські інститути в Україні, зокрема і в Харківському та Одеському навчальних округах [9, арк. 1–4]. Проте за браком коштів педагогічні інститути на Донеччині були відкриті лише за радянських часів.

Найбільше вчителів здобували спеціальну освіту в учительських семінаріях. Це був найпоширеніший в Україні й, зокрема, на Донеч-

чині тип педагогічних навчальних закладів, що діяли за Положенням 1865 р. По закінченні семінарії кожен, хто успішно склав випускні іспити, отримував свідоцтво на звання вчителя початкового сільського училища й зобов'язувався відпрацювати в сільських початкових школах за розподілом Міністерства народної освіти не менше чотирьох років.

З архівних документів відомо, що на території Старобільського повіту Харківської губернії працювала двокласна вчительська школа у слободі Білолуцьк [7, 13]. У Катеринославській губернії були створені такі вчительські семінарії: Олександрівська (1913 р.), Бахмутська (1913 р.), Маріупольська (1915 р.) [4, арк. 1; 3, арк. 1]. У селі Ігнат'євка (Маріупольський повіт) працювала учительська школа, двокласна школа готувала вчителів і в Слов'яносербську [11, 88, 124].

Отже, на Донеччині мережа педагогічних закладів, на відміну від інших українських губерній, почала формуватися лише на початку ХХ ст. і за своєю чисельністю не відповідала вимогам часу. Земства регіону вирішували питання підготовки необхідних учительських кадрів для потреб шкіл шляхом відкриття тимчасових літніх педагогічних курсів, а також посиленням своїх стипендіатів до навчальних закладів, які знаходилися в інших українських губерніях.

Науковий інтерес представляє питання про склад навчальних дисциплін у педагогічних закладах. В учительських інститутах і семінаріях зверталась увага не лише на загальноосвітню підготовку вихованців. Так, у Харківському навчальному окрузі, крім загальноосвітніх дисциплін, учні займалися співом, музикою, гімнастикою і ремеслами. Взагалі перед усіма педагогічними навчальними закладами Наддніпрянської України стояло завдання: дати майбутньому вчителю якомога більше необхідних теоретичних знань, які їм знадобляться в подальшому житті та праці. Це, на наш погляд, було дуже корисним і принесло в майбутньому великий успіх. Багато вчителів ставали по-справжньому висококваліфікованими та

самовідданими своїй професії та своєму народові.

В архівах зберігаються документи, які свідчать, що Катеринославська губернска земська управа в 1902 р. на прохання вчителів ухвалила рішення проводити замість педагогічних загальноосвітні курси. Курси були відкриті вже у наступному році і проводилися в літню пору протягом місяця. Програми лекцій з більшості предметів були складені таким чином, що охоплювали весь предмет. Заняття вміщували чимало різноманітних екскурсій та інші заходи. Значимо, що з часом характер курсів почав змінюватися. Змістом їх у перші роки служив не догматичний виклад основ науки, а розроблені окремі питання з найважливіших винаходів останнього часу. Пізніше стала все більш проявлятися узагальнююча функція курсів. У 1904 р. тут вчилася 119 осіб: від Маріупольського повіту – 14 осіб, Бахмутського – 18, Слов'яносербського – 10 [5, 53].

У 1911 р. у роботі курсів вже узяли участь 167 слухачів. Від Маріупольського повіту – 22 особи, Бахмутського – 30, Слов'яносербського – 19. Від Бахмутського повіту прибула найбільша кількість учителів із усієї губернії. Кожному курсисту надавалася грошова допомога з коштів повітових земських управ.

Про організацію курсів для народних учителів широко повідомлялося у пресі. Так, журнал під назвою “Учитель и школа” (№ 7, 1914 р.) повідомляв: “Улітку 1914 р. були організовані короткострокові курси для початкових шкіл Катеринославської губернії. Для цієї мети асигновано 17 тис. руб. на земські загальноосвітні курси для 300 учнів”. Катеринославська земська газета від 15 травня 1915 р. інформувала, що губернським земством у Катеринославі влаштовуються загальноосвітні курси для народних учителів, які будуть працювати з 26 травня по 3 липня. Для роботи на цих курсах запрошені лектори: професор Харківського університету Н. Книгер (біологія), професор Петроградського університету М. Клочков (історія), директор Київського педагогічного інституту В. Флерів (методика російської

мови), зав. відділом народної освіти А. Кіяшко (статистика), приват-доцент Юр'ївського університету В. Шкинарський (педагогіка і психологія). Курсистів очікується 300 чоловік” [12, 127]. Отже, викладацький склад короткочасних педагогічних курсів був на високому рівні, що забезпечувало належне підвищення професійного рівня вчителів регіону.

Організатори курсів відзначали: “Плодотворність організації курсів не підлягає ніякому сумніву, тому що завдяки їм одні зі слухачів здобувають нові знання, інші обновляють у пам'яті свої колишні пізнання, треті розширюють свій розумовий кругозір завдяки тому, що наявні знання висвітлюються під іншим кутом зору” [5, 54]. Отже, педагогічні курси на той час відповідали вимогам підготовки вчителів.

Зазначимо, що до програми курсів включалися природничо-історичні та гуманітарні дисципліни, причому у 1914 р. ухвалено рішення на прохання слухачів курсів розширити гуманітарний цикл дисциплін.

Програма й викладацький склад курсів 1914 р. наведені у таблиці [8, 3].

Дані таблиці відображають русифікаторську політику царату в галузі освіти: на “Російську історію” відводилося найбільше годин – 22, на “Батьківщинознавство” – 20, на “Історію російської літератури” – 16. Усього

го 3 дисципліни (58 годин), що становило більше третини від загальної кількості годин курсів. Як бачимо, на викладання “Педагогічної психології” відводилося поряд із “Батьківщинознавством” 20 годин. Тобто земство приділяло належну увагу для забезпечення вчителів педагогічними знаннями. Також програма курсів включала 4 дисципліни з методики викладання окремих дисциплін, що теж є позитивним, на наш погляд, у діяльності земств щодо підвищення педагогічного рівня вчителів. Стосовно задоволення курсами вчителів, то з 86 відповідей “так” відповіли 77 % і “ні” – 23 % слухачів. Тож, в цілому курси відповідали вимогам освітньої діяльності вчителів.

Отже, освітня політика уряду спрямовувалася, виходячи з потреб промисловості Донеччини. Підготовка вчительських кадрів в досліджуваний період була одним з найважливіших напрямів освітньої політики уряду. Становлення мережі педагогічних закладів на Донеччині розпочалося лише на початку ХХ ст. Дуже ретельно підбиралось місце розташування педагогічного закладу, пильно відбиралися вірнопіддані кадри викладачів. Однак учительські семінарії та школи цілком не могли задовольнити потреби регіону в народних учителях. Вони також готувалися в педагогічних інститутах і на педагогічних курсах, які знаходилися

Програма й викладацький склад учительських курсів Харківської губернії (1914 р.)

№ пор.	Назва дисципліни	Викладач	Кількість годин
1	Педагогічна психологія	О. О. Лазурський	20
2	Основні принципи нової педагогіки	Г. К. Вебер	12
3	Дитяча література та керівництво дитячим читанням	Е. О. Єлачіч	12
4	Основи ведення бібліотечної справи	О. О. Дидрихсон	8
5	Методика російської мови	М. К. Кульман	12
6	Методика арифметики	Ф. О. Ерн	14
7	Методика природознавства	М. К. Кничер	8
8	Російська історія	В. І. Савва	22
9	Історія російської літератури	Ф. Г. Пактовський	16
10	Батьківщинознавство	О. М. Покровський	20
11	Методика малювання і ліпки	М. М. Івакін	12

в інших губерніях. Наведені вище заходи уряду відіграли величезну роль у підготовці та зміцненні професійних знань серед учителів. Актуальність питання, що розглядається, зумовлена підвищенням ролі освіти в якісному оновленні всіх ланок господарського механізму й соціальної інфраструктури сучасної України. У зазначений період на Донеччині зусиллями уряду багато було зроблено в напрямі вдосконалення наявних і створення нових шкіл, навчальних закладів професійної та позашкільної освіти, підготовки вчительських кадрів. Історичний досвід освітньої політики уряду може бути практично застосований сучасними органами влади. Формувати нову систему освіти в Україні, зокрема на Донеччині, неможливо без урахування багатомісячної історії, традицій, звичаїв національної школи, аналізу її основних надбань. Без глибокого вивчення минулого важко визначити основні принципи та головні пріоритети сучасної освітянської політики.

Література

1. *Запити, донесення та переписка із Київським, Тверським губернаторами, із інспекторами народних училищ Александрівського, Павлоградського, Бахмутського повітів про перевірку політичних поглядів вчителів.* – Оп. 1. – Спр. 506. – 336 арк.

2. Курило В. С. Освіта та педагогічна думка Східноукраїнського регіону у ХХ столітті. – Луганськ: ЛДПУ, 2000. – 460 с.

3. *Листування із Міністерством народної освіти, міською управою тощо про відкриття учительської семінарії в м. Маріуполі.* 17.03.1915–21.02.1919 рр. – Оп. 35. – Спр. 1549. – 50 арк.

4. *Листування про відкриття учительської семінарії в Бахмуті.* 22.04.1913–13.07.1913 – Оп. 35. – Спр. 1463. – 5 арк.

5. Мармазова О. И. Учительские кадры Донбасса в конце XIX – начале XX вв. // Новые страницы в истории Донбасса: Ст. Кн. 4. – Донецк, 1995. – 190 с.

6. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.

7. *Начальное народное образование в Харьковской губернии за 1913/1914 уч. год. Статистический обзор.* – Харьков, 1917. – 101 с.

8. *Отчет по летним учительским общеобразовательным и педагогическим курсам.* 1914 г. – Харьков, 1915. – 25 с.

9. *Про підготовку учительських кадрів, відкриття учительських інститутів.* Травень 1872 р. – Оп. 38. – Спр. 134. – 41 арк.

10. Сайдакова Н. Харківське товариство грамотності // 36 статей аспірантів Київ. держ. ін.-ту культури. – К., 1994. – 139 с.

11. *Списки учебных заведений Екатеринославской губернии 1912–1913 уч. г. Екатеринослав, 1914–1915. – Екатеринослав, 1916. – 125 с.*

12. Терських Л. О. Культурологічні основи розвитку системи освіти та педагогічної думки на Донеччині в кінці ХІХ – початку ХХ століття. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Луганськ, 2001. – 198 с.

Незалежна Україна потребує подальшого аналізу та акумуляції історичного досвіду освітньої політики. Освітня політика російського уряду характеризувалася потребою швидкого розвитку народної освіти та вірно підданих кадрів. Висвітлено невідомі архівні документи щодо політики уряду Російської імперії у справі підготовки вчительських кадрів для народної освіти та практичного впровадження важливого досвіду.

Независимая Украина нуждается в дальнейшем анализе и аккумуляции исторического опыта образовательной политики. Образовательная политика российского правительства характеризовалась необходимостью правительства в быстром развитии народного образования и верно подданных кадров. Проанализировано неизвестные архивные документы относительно политики правительства Российской империи в деле подготовки учительских кадров для народа и практического внедрения важного опыта.

Independent Ukraine needs subsequent analysis and accumulation of historical experience of educational policy. The educational policy of the Russian government in a noted period was characterized by the requirement of government in mushroom growth of folk education and shots for this purpose. Actuality of the article consists in illumination of the unknown archived documents in relation to the policy of government of the Russian empire in matters of teaching personnel's for folk education in a noted period and to practical introduction of important experience.

Надійшла 10 грудня 2011 р.